

igénybevételére, és a legkorszerűbb információs technológia alkalmazására a legkülönbözőbb tevékenységekben.

3. Az információbiztonság magas színvonalának elérése és Oroszországnak mint a nemzetközi információs közösség teljes jogú tagjának nemzetközi státusz szintjén történő elismertetése.

Az iménti makrotennivalók, -lépések keretében az érdekelt szervezeteknek-szervezeteknek rengeteg mikrolépést kell megtenniük. Az alábbiakat:

- korszerűsíteni kell az információpolitika vitelében érdekelt intézmények jogosítványait-felhatalmazásait;
- az információs térség kialakítása és fejlesztése érdekében olyan koordinációs tevékenységre van szükség, amelynek valamennyi területi és tartalmi vonatkozásban megvan a felelősségteljes „gazdája”;
- alakuljon ki az információs-telekommunikációs struktúra állapotát és fejlődését követő monitoring;
- a koncepció megvalósításához biztosítani kell a megfelelő jogszabályi hátteret;
- az illetékesek határozzák meg a szükséges eszközökről és berendezésekről: mit gyártson a hazai ipar, illetve mit célszerűbb külföldről behozni;
- a gyorsabb fejlődés érdekében hazai és külföldi beruházásokat kell minél nagyobb számban megnyerni;
- a koncepció céljainak megfelelő finanszírozási és költségvetési reformok végrehajtása sem tűr halasztást;
- fontos a nyilvános pályázati feltételek rendszerének kimunkálása az érdekelt állami szervezeteknél;

- a hazai termelés ösztönzésére „pozitív diszkriminációban” kellene részesíteni az új információs termékekkel kísérletező-színre lépő vállalkozókat;
- a hazai termékek előállítását a nemzetközi piacra jutáshoz kellene segíteni;
- államilag kellene támogatni az internet térhódítását Oroszországban.

A koncepció megvalósításához a tudomány és a technika elvárja, hogy

- kapjanak támogatást azok a tudományos iskolák, amelyek jelentős eredményeket mondhatnak a magukénak az információs eszközök kifejlesztésében;
- ugyancsak részesüljenek támogatásban azok a kutatások, amelyek a fejlődés perspektíváit derítik fel;
- szülessen újjá a számítástechnika és a telekommunikáció hazai iparága;
- ösztönözzék az információpolitikai céloknak megfelelő képzést és továbbképzést.

A koncepció kitér annak meghatározására elől, hogy meddig kell a benne megfogalmazott tennivalókat elvégezni, minthogy rájuk Oroszország gazdaságának mély válsága árnyékként vetül. Ennek ellenére nem hajlandó a szelektivitásra, a visszafogott, részleges célkitűzésekre. Mintha azt sugálná: naviagre necesse est.

/Koncepcia gosudarstvennoj informacionnoj politiki. = Naučnye i tehničeskije biblioteki, 6. sz. 2000. p. 6-45./

(Futala Tibor)

Az elektronikus folyóiratok kezelése a bielefeldi egyetemi könyvtárban

A bielefeldi egyetemi könyvtárban (BEK) 7771 – nyomtatott és elektronikus – folyóirat előfizetését kezelik. 5700 a nyomtatott folyóiratcímek száma (közülük 857 az interneten is hozzáférhető; 384 folyóiratcím konzorciumi szerződés keretében), 2071 folyóirat pedig kizárólag elektronikus formában áll rendelkezésre. Jelenleg összesen 2928 folyóirat érhető el online.

Beszerezés

A nyomtatott folyóiratok párhuzamosan megjelenő ingyenes online változatához mindenképpen hoz-

záférést biztosít a könyvtár. Ennek a lehetőségére általában a kiadó szokta felhívni a figyelmet az adott folyóiratban vagy a számlákon, de az előfizetési ügynökségek (a szállítók) is tájékoztatást szoktak adni az elektronikus hozzáférés tényéről és feltételeiről.

Németországban a regensburgi egyetemi könyvtár működteti EZB (*Elektronische Zeitschriftenbibliothek* = Elektronikus Folyóiratkönyvtár) néven azt a 176 könyvtár elektronikusfolyóirat-állományát regisztráló szolgáltatást, amely hasznos katalógusinformációkkal szolgál, illetve amelynek az új címeket és lelőhelyeket be kell jelenteni.

A gyorsabb ügyintézés érdekében a BEK a folyóirat-ügynökségekre bízta, hogy intézzék el helyette az ingyenes online eléréssel kapcsolatos regisztrációt és bekapcsolást. A szükséges előfizetői azonosítók egyébként is az ügynökségeknél vannak. Egyes esetekben a kiadókkal közvetlenül is felveszik a kapcsolatot. Ún. konszolidációs szolgáltatás esetén ugyanis maga az ügynökség van vevőként feltüntetve, és neki kell az eladóval tisztázni, hogy kit illet meg ténylegesen a licencszerződés értelmében a hozzáférés joga. Manapság az ügynökségektől már elvárható, hogy rendszeresen tájékoztassák ügyfeleiket: az általuk előfizetett folyóiratok közül mi érhető el elektronikus formában, és milyen áron (ingyenes-e az adott szolgáltatás, vagy felárra kell számítani).

Egyes címek esetében a BEK maga intézi a regisztrációt a kiadónál. Amikor ehhez egy online licencszerződés „aláírását” – ti. az „Accept” (elfogadás) billentyű lenyomásával – is megkövetelik, a szerződéseket előzetesen kinyomtatják, alaposan tanulmányozzák, majd az irattárban lefűzik. A kiadónak megadják a kapcsolattartó személy nevét, az intézmény adatait és az IP-tartományt, ahonnan a szolgáltatást el szeretnék érni. A kiadó elektronikus levélben küld értesítést a bekapcsolásról. Gyakran előfordul, hogy a kapcsolattartó saját jelszót kap a későbbi ügyintézéshez.

Az elektronikus folyóiratokkal a könyvtár legkülönbözőbb részlegeinek van dolguk. Az előzetes beszerzési folyamatba a szakreferenseket csak akkor vonják be, ha az elektronikus változat elérése nem ingyenes, hanem többletkiadásokkal jár. A hozzáférés tényéről elektronikus levélben vagy telefonon tájékoztatják őket. A folyóiratos munkatársak intézik a bekapcsolás és az EZB-be való bejelentés teendőit. Az új címek felvétele és a meglévők korrigálása a katalógizálók dolga.

A kiadók a folyóiratok teljes szövegét nem mindig vagy nem csak saját szervereiken szolgáltatják. A BEK a CatchWord és az Ingenta nevű közvetítők szolgáltatásait veszi igénybe, ezekhez hamarosan csatlakozik a SwetsNetNavigator is. A CatchWord és az Ingenta egyszeri bejelentkezés után ingyenesen áll rendelkezésre. Az Ingenta elektronikus levélben rendszeresen ad tájékoztatást kiadók szerinti csoportosításban azokról a folyóiratokról, amelyek elektronikusan elérhetők. A tapasztalatok szerint a közvetítők igénybevétele gyorsabb, és hosszabb távon megbízhatóbb, mintha a kiadókkal tartaná a könyvtár a kapcsolatot. A könyvtáraknak arra lenne szükségük, hogy a kiadók és a szolgál-

tatók áttekinthető formában képet tudjanak adni teljes szövegű kínálatukról. Nehezen lehet azt is megállapítani, hogy egy-egy cím melyik évfolyamtól áll rendelkezésre. Sőt, ha egy online folyóiratot egyszer regisztráltak, és bekapcsoltak a könyvtár szolgáltatásai közé, nem lehet erre biztonsággal számítani (az okok: várakozási idő, átállások a szolgáltatónál, elérési zavarok); egyes problémák új regisztrációt, de legalábbis reklamációt tesznek szükségessé.

Ami a licenceket illeti: többnyire az egész egyetem területére kiterjedő engedélyt célszerű beszerezni. Korlátozni legfeljebb az egyszerre történő hozzáférések számát szokták, de előfordul, hogy a számítógépek számát maximálják. A külön azonosítót és jelszót igénylő hozzáférések a közgazdaságtudományi és jogi címekre jellemzőek.

Sajátos árképzési modellt alakított ki az American Physical Society: 2001-től már nem fogad el előfizetést nyomtatott folyóiratokra. Az elektronikus kiadás árát 15%-kal alacsonyabb összegben állapították meg, mint korábban a nyomtatott és elektronikus kiadásét. Kínálatukban szerepel az online archívum is: egy-egy folyóirat-évfolyamot CD-ROM-on is meg lehet vásárolni – a terjedelemtől függően egy vagy két lemezen – darabonként 50 dollárért. 2001-től a megrendelő intézmény nagyságát is tekintetbe veszik, és az előállítási költségek nagyobb részét a főbb kutatási intézményekre kívánják áthárítani. Az amerikai megrendelőket a Carnegie-féle rendszer szerint osztályozzák, az európaiaknál pedig egyelőre az addigi használat gyakoriságát veszik figyelembe.

Konzorciumi együttműködés

A BEK hat tartományi szintű konzorciumban vesz részt Észak-Rajna-Vesztfáliában. A licenctárgyalásokat a felsőoktatási könyvtárak képviselőiből álló AG Elektronische Zeitschriften und Datenbanken (Elektronikus folyóiratokkal és adatbázisokkal foglalkozó munkacsoport) folytatja le, amelynek irodája a kölni felsőoktatási számítóközpontban található. Az egyes kiadóktól beszerzett folyóiratok számáról tájékoztat az 1. táblázat.

A konzorciumi együttműködés keretében a munkacsoport dolga, hogy felmérje, a könyvtárak közül ki érdeklődik a részvétel iránt. Az egyes könyvtárak maguk készítik el a kimutatást előfizetéseikről és azok költségeiről, szakterületenkénti bontásban.

1. táblázat

Kiadó	Címek szá- ma	Nyomtatott változat
Academic Press	174	(73*)
American Chemical Society	31	15
Elsevier	1294	207
Institute of Physics	30	6
Kluwer	522	33
Springer	404	123
Összesen	2455	384

*2001-től megszüntették.

Döntésükhöz a feltételek (költségek, lemondási feltételek, a felmerülő új címek) pontos ismerete is szükséges.

A folyóirat-lemondások korlátozása miatt ma már nem lehet a megszokott módon kalkulálni a folyóirat-beszerzési keretekkel. Eddig az áremelkedések miatt évről évre csökkenteni kellett az előfizetések számát, hogy újabb címeket lehessen rendelni a folyóiratok, és akár a monográfiák közül. Régebben az egyes folyóiratcímek lemondásánál folyóiratcsomagok árait kellett mérlegelni, a konzorciumoknál már egy-egy kiadó termékeit tartalmazó csomagokról van szó. Ha a kiadó, mint például az Elsevier, hosszabb távra lemondási tilalmat köt ki, „összetörölődhatnak” a lemondások, míg végül elodázhatatlaná válik a szerződési modell módosítása.

A kiadók számára az árképzésben az addigi bevételeknek van döntő szerepük. Ebből kiindulva rendszerint százalékos felárat kérnek az online elérésért. Eltérés csak abban van köztük, hogy milyen feltételeket ígérnek a későbbiekre nézve. Egyes kiadók rögzítik például az áremelkedés maximális mértékét. A beszerzésre a konzorcium egésze vállal kötelezettséget, de azt is ki szokták kötni, hogy a konzorciumon belül legfeljebb hány lemondás lehetséges. Az archív fájlok szolgáltatása további költségeket von maga után. Az elektronikus változatot legkésőbb a nyomtatott füzetek megjelenésekor biztosítani kell. A szerződés esetleges felbontása esetén a hozzáférésről úgy gondoskodnak, hogy előre kikötik: CD-ROM-on vagy a kiadó szerverén éves díj fejében továbbra is biztosítják a hozzáférést. Ha a kiadó valamely folyóiratát leveszi a szerveréről, a szerződés szerint a konzorcium egyszeri díj fejében CD-ROM-on megkapja az adatokat. A könyvtárközi kölcsönzés sok fejfájást okoz a kiadóknak. A szerződések többsége engedélyezi a cikkmásolatok postán vagy faxon

való továbbítását, ha a nyomtatott változat a küldő könyvtárba jár (vagy előzőleg járt), de ezeket a tranzakciókat pontosan adminisztrálni kell. Az egyes résztvevők által végzett letöltések és a keresések számáról havi statisztikák készülnek, ezeket negyedévente, de legalább évente folyóiratcímeként is összegezik.

A konzorciumi tagok közötti költségmegosztást tekintve az addigi nyomtatott folyóirat-előfizetéseket vették figyelembe, és egy évet jelöltek ki bázisévnek. Az egyes könyvtárak korábbi előfizetéseire százalékos felárat kell fizetniük, és megkapják a teljes folyóiratcsomagot. Ez végső soron azt jelenti, hogy minél kevesebb előfizetése volt az illető könyvtárnak, annál kedvezményesebben jut hozzá az egész csomaghoz. E modell filozófiája szerint a meglévő előfizetések a tényleges, helyi érdeklődést tükrözik, és a költségeket ennek megfelelően osztják el a résztvevők. Hosszabb távon azonban ez azt eredményezi, hogy ki-ki inkább a saját pénztárcájára, semmint a konzorcium javára gondol. Ha lemond folyóiratokat, akkor is mindenhez hozzájut a konzorcium révén. Hosszabb távon nem tartható ez a modell, amely eltérő befizetések fejében azonos szolgáltatásokat nyújt. (Különösen szemet szúr ez akkor, amikor a teljes csomag csak online érhető el, és a nyomtatott verziókra való egykori előfizetéseket már csak mint előtörténetet tartjuk számon.) A BEK egyelőre még ezzel az elavult modellel dolgozik.

Az e-folyóiratok az internetes szolgáltatások között

Az e-folyóiratok a címek szintjén integráltan jelennek meg a BEK internetes kínálatában. A helyi online katalógusban kb. 13 ezer elektronikus folyóirat szerepel, az EZB és a braunschweigi EJO adatbázis rekordjait is beleértve. A BEK szerint jelentős használati értékük van azoknak az e-folyóiratoknak is, amelyekben csak néhány cikk szerepel teljes szöveggel, illetve amelyekben csupán referátumok vagy tartalomjegyzékek szerepelnek. Ezt a korlátozott hozzáférést az online katalógusban kék pont jelzi. A használók az egyetemi könyvtár OPAC-ján kívül az EZB felületéről is elérhetik az e-folyóiratokat tudományterület vagy szolgáltató szerinti csoportosításban.

A Jade (Journal Articles DatabasE) adatbázis 24 millió cikk adatait tartalmazza, ezek közül másfél millió érhető el a hálózaton. A többi cikket a JASON (Journal Articles Sent On demaNd) szol-

gátlás keretében lehet igényelni. A folyóiratcímek egynegyede (10 ezer cím) van az online változattal összekapcsolva. A teljes szövegek csak akkor érhetők el, ha valaki jogosult erre (licencszerződése van), vagy ha a szóban forgó folyóirat ingyenes. A Jade adatbázisban keresve a nagyobb konzorciumok számára a Kluwer például lehetővé teszi, hogy a folyóiratok tartalomjegyzékétől az adott cikk teljes szövegéhez jussanak el. Ezt a funkciót szeretné a BEK saját egyedi előfizetési esetében is biztosítani. Azt tervezik, hogy az előfizetett folyóiratok tartalomjegyzégeit beszerzik a Swets-Blackwell cégtől, ezután pedig a SwetsNet-Navigatorral létrehozzák a teljes szövegekhez a csatolásokat; a kísérleti üzem már működik.

Az új szolgáltatás fogadtatása

A statisztikák egyre növekvő használatot jeleznek. Az EZB-portálon keresztül 2000 augusztusában

1521, 2001 februárjában már 5002 hozzáférést regisztráltak. A legaktívabb használók jelenleg a vegyészek. A statisztika azt is kimutatta, hogy a használók legtöbbször nem a könyvtárból, hanem a munkahelyéről éri el a szolgáltatást.

A használók képzése érdekében a BEK rendszeres tanfolyamokat rendez a könyvtár multimédiás szemináriumai termében. Emellett megkeresi az oktatókat, hogy a könyvtár munkatársaival együttműködve szervezzenek szakterületenként a diákok számára bevezető foglalkozásokat a könyvtári szolgáltatások használatáról.

/KÖHLER, Doris: Geschäftsgänge für Online-Zeitschriften in Bibliotheken. Der Geschäftsgang an der Universitätsbibliothek Bielefeld. = Bibliotheksdienst, 35. köt. 12. sz. 2001. p. 1618–1628./

(Hegyközi Ilona)

Az OCLC irányítási szoftverének használata a könyvtárközi kölcsönzési statisztikák készítéséhez

Egy szolgáltatás megítéléséhez, fejlesztéséhez nélkülözhetetlen a statisztikai adatok gyűjtése és feldolgozása. A Valparaisói Egyetemen működő Moellering Könyvtár könyvtárközi kölcsönzési osztálya több éve keresi a leghatékonyabb megoldást. Eredményeik szerint ez az Excel, a Microsoft Access adatbázis és az OCLC könyvtárközi irányítási statisztikai (Interlibrary Loan Management Statistics = IMS) csomag együttes használatával érhető el.

Az Excel munkalapokat az adatok gyűjtésére, összesítésére és elemzésére használják. Az Excel előnye, hogy a számítások nagy tételt tartalmazó állományon is könnyen elvégezhetők, az adatlapok alapján könnyen lehet táblázatokat, grafikonokat és diagramokat készíteni. Hátránya, hogy nehéz az adatok közötti kapcsolatokat összegezni és bemutatni.

Az Access adatbázist a kapcsoló (relációs) adatok gyűjtésére használják: segítségével kapják meg az adatok közös elemeit és trendjeit. A felhasználói igények jobb kielégítése érdekében különböző jelentéseket lehet összeállítani. Az Access lekér-

dező és jelentéskészítő lehetőségeit az Excel tárolóképességével kombinálva a statisztikai elemzés könnyebbé válik, és több értékelésre ad módot. A Microsoft Office rendszer lehetővé teszi az adatok átvitelét az egyik programból a másikba.

Az OCLC IMS rendszere a különböző statisztikai kimutatások pontos meghatározásában segít, mivel lehetőség van különálló dossziék (folder) nyitására az egyes könyvtárközi műveletek számára (pl. kölcsönkérés, kölcsönadás, elszámolás). A Moellering Könyvtárban a szokásos statisztikai táblázatok mellett a rendszerrel többek között a következő kimutatások készítését is célszerűnek találták:

- több alkalommal kért címek,
- szerzői jogdíjak fizetése,
- átfutási idők.

/SUTHERLAND, Naomi–WANAT, Susan: Marshaling statistics: enhancing interlibrary loan service with OCLC Management Software. = Journal of Interlibrary Loan, Document Delivery & Information Supply, 11. köt. 1. sz. 2000. p. 87–98./

(Viszocsekné Péteri Éva)